

Akadályok a felnőttkori tanulásban

Tózsér Zoltán*

A kutatásban a felsőoktatási felnőttoktatás legfontosabb szereplőivel, a részdíjs hallgatókkal foglalkozunk. Azt vizsgáljuk, hogy a Debreceni Egyetem és a Nyíregyházi Főiskola nem nappali tagozatos képzéseiben résztvevők milyen tanulást akadályozó tényezőkkel néznek szembe. A kérdés azért nagyon izgalmas, mert a 2000-es évek közepe óta, ha változó mértékben is, de folyamatosan csökken a részdíjs képzésre járók száma. Ezért érdemes azokat a hallgatókat megvizsgálni, akik már megkezdtek a diplomássá válás útját vagy épp újabb diploma megszerzését tűzték ki célul. Ezért online kérdőíves vizsgálatot végeztünk (n=1.151) a két intézmény nem nappalis hallgatói körében, hogy feltárjuk a felnőttkori tanulás legfontosabb gátló tényezőit. Feltevésünk szerint az anyagi előteremtése jelenti a legerősebb hátráltató tényezőt a tanulás során. A kutatás eredményeként hat akadályozó faktort azonosítottunk: 1.) tanulás, 2.) szervezés, 3.) öregség, 4.) munkahely, 5.) pénz és 6.) család. Az elemzések azt mutatják, hogy a felsőoktatásban részdíjs hallgatóként való részvétel legnagyobb akadály a tandíj, és az egyéb járulékos költségek előteremtésének a nehézsége. Ezt követi azonos mértékben a munkahely és a tanulás, majd a család, a szervezés és a szubjektív öregség érzékelése. Ezzel megerősíthetjük a kutatás hipotézisét, hiszen az eredményeink azt támasztják alá, hogy a felnőttek felsőoktatásban való részvételének valóban az anyagi előteremtése a legnagyobb akadály.

Kulcsszavak: komparatív kutatás, a felnőttoktatás történelmi jelentőségei Magyarországon, trendek és témák a kutatás-fejlesztésben, andragógia

Bevezetés

A kutatásban azt vizsgáljuk, hogy a Debreceni Egyetem és a Nyíregyházi Főiskola nem nappali tagozatos képzéseiben résztvevők milyen tanulást akadályozó, gátló tényezőkkel néznek szembe. A kérdés azért aktuális, mert a 2000-es évek közepe óta folyamatosan apad a részdíjs képzésre járók száma. Ez tehát azt feltételezi, hogy növekszik a tanulás útjában álló akadályok mértéke (azaz egyre több ember nem képes a felsőoktatási részvétel útjában álló nehézségek leküzdésére), vagy egyszerűen a tanulási és diplomaszerzési igény, illetve lehetőség folytatkozott meg az évek alatt (például azért, mert kimerültek a társadalmi igények vagy jogszabályi módosulások történtek). Lehetséges még, hogy atipikus oktatásban, képzésben vesznek részt az emberek (céges képzések, tréningek), vagy másféle tanulási formát, például autonóm, informális tanulást folytatnak.

Ezért érdemes azokat a hallgatókat megvizsgálni, akik már eljutottak a részvételig, megkezdtek a diplomássá válás útját vagy épp újabb diploma megszerzését tűzték ki célul. Noha úgy tűnik, a vizsgált részdíjs hallgatók képesek hatékonyan leküzdni a tanulást és a részvételt akadályozó tényezőket, érdemes őket megkérdezni, hogy számukra mi jelenti a diplomaszerzés útjában álló legfontosabb akadályozó tényezőket. Éppen ezért online kérdőíves vizsgálatot végeztünk a két intézmény részdíjs hallgatói körében, hogy feltárjuk melyek a felnőttkori tanulás legfontosabb akadályozó tényezői. Feltevésünk szerint az anyagi előteremtése (tandíj és járulékos költségek) jelenti a legerősebb gátló tényezőt a tanulás során.

Mielőtt belekezdenénk a vizsgálat és annak eredményeinek bemutatásába, meg kell jegyezni, hogy a vizsgálat a 'Lakossági-társadalmi igények a felnőttek felsőfokú továbbtanulásában' című OTKA kutatás továbbgondolásának tekinthető. E kutatás Forray R. Katalin (Forray, 2008) és Kozma Tamás vezetésével (Forray és Kozma,

* Debreceni Egyetem doktorjelöltje, tozser1984@gmail.com

2009) valósult meg. Ebben a tanulmányban a vizsgálatnak egy szeletét, jelesül a részvételt akadályozó tényezőket mutatjuk be (Tózsér, 2013a, 2013b, 2014a, 2014c).

Az előzmények

Nemzetközi kutatások

Az angol nyelven megjelent tudományos munkákban (lásd: *Aslanian*, 2001; *Bourner és mtsai*, 1991; *Bourgeois és mtsai*, 1999; *Bowl*, 2003; *Courtney*, 1992; *Dominicé*, 2000; *Mark és mtsai*, 2004; *Edwards és mtsai*, 1993; *Schutze és Slowey*, 2000; *Tight*, 1991) a hallgatói részvétel elmélet (participation theory) a megnevezése annak a kutatási iránynak, amely a felnőtt hallgatók felsőoktatási részvételének vizsgálatára koncentrál. Az adatbázisokban és a tanulmányokban eltérő megnevezéseket találunk a vizsgált hallgatói csoportokra:

- felnőtt, érett és idős hallgatók (adult, mature, older, senior adult students),
- nem-tradicionális hallgatók (nontraditional students, non-standard students),
- részdíjas és atipikus hallgatók (part-time learners/students, atypical students),
- újrakezdő hallgatók (re-entry, second-chance, extension students),
- élethosszig tanuló hallgatók (lifelong learners, continuing education students),
- nyitott egyetemre járó hallgatók (open university students) (lásd: Tózsér, 2012, 2014b, 2014d).

A felnőttkori tanulás akadályainak kutatása az amerikai és angol szakirodalomban is mély gyökerekkel rendelkezik. A szakirodalom nyomán a kutatásoknak kétféle típusa látszik körvonalazódni: az egyikben tudományos kérdések megválaszolására törekszenek, vagyis arra keresnek választ, hogy egyes társadalmi csoportok előtt milyen akadályok, nehézségek állnak a felnőttkori szervezett tanulásba való bekapcsolódás során. Míg a kutatások másik része gyakorlati jellegű, vagyis felnőttképzési koncepciók, politikák és gyakorlatok kialakítását, illetve fejlesztését szolgálja. Ilyenkor jellemzően az egyetemek, kutatóintézetek menedzsmentje a kutatás megrendelője és elsősorban arra a kérdésre keresnek válaszokat, hogy a hallgatói létszámok változásainak milyen lehetséges okai vannak és arra kíváncsiak, hogy milyen lépéseket lenne érdemes tenni például a csökkenő hallgatói létszámok megelőzésére, és a trendek megfordítására. Ebben a szakirodalmi áttekintésben, illetve szintézisben mi csak azokra a kutatásokra koncentrálunk, amelyek az előbbi célokat kívánják megvalósítani, vagyis tudományos kérdések megválaszolását segítik elő.

Az oktatásban való részvétel akadályozó tényezőit vizsgáló angol nyelvű szakirodalom áttekintését az amerikai *Patricia K. Cross* (1981) megközelítésével érdemes kezdeni, hiszen őrá hivatkoznak a leggyakrabban a részvételi kutatások során. *Cross* három tágabb csoportba rendszerezte a felnőttkori tanulás nehezítő tényezőit:

1. Szituációs akadályok (situational barriers),
2. Intézményi akadályok (institutional barriers),
3. Beállítódási akadályok (dispositional barriers).

A szituációs hátrányok az oktatásban résztvevők helyzetéből adódnak. A két legfontosabb ilyen tényező a tanulásra fordítható idő, illetve az oktatás költségei, az oktatási kiadások. Ezek az akadályok a résztvevők munkahelyi és családi feladataiból származnak, és gyakran okoz nehézséget a felnőtteknek ezeket, és a tanulást összeegyeztetniük. A részdíjas képzésekben tanuló felnőttek ugyanis jellemzően munka és család mellett folytatnak felsőfokú tanulmányokat. A részvételt és a tanulást a munkahely azonban nemcsak akadályozhatja, hanem ösztönözheti is, például kötelező képzésekkel. A képzés költségei, vagyis a tandíj és az egyéb oktatási kiadások (például utazási költségek, tankönyvek, vizsgadíjak) szintén hátráltató tényezői lehetnek a felnőttkori tanulásnak. A szituációs akadályok az oktatási rendszer és az intézményi gyakorlatok jellegéből következnek. Az intéz-

ményi akadályok széles skálán mozognak: ide tartozik az intézménynek és az adott képzési programnak az elérhetősége, vagy az intézményeknek a felnőtt hallgatókkal kapcsolatos intézményi elképzelése, illetve gyakorlata (például, kurzusok időpontjáról, helyszínéről, követelményeiről való tájékoztatás, ügyintézés, fogadóórák, könyvtári nyitvatartási idők, tanácsadás stb.). A beállítódási hátrányok körébe tartoznak az iskolázással, az oktatással kapcsolatos vélekedések, beállítódások, viszonyulások. A kedvezőtlen iskolai élmények negatívan hatnak a potenciális, illetve a tényleges résztvevőkre. Továbbá, a felsőoktatásban szerzett tapasztalatok is egyértelműen kihatnak arra, hogy a felnőttek miként élik meg a felsőoktatási részvételt. Az eredménytelen vizsgák jelentős gátakat alakíthatnak ki a felnőttekben és akár a tanulmányok idő előtti befejezéséhez is elvezethetnek. Sok felnőtt számol be a vizsgákra való felkészülés nehézségéről, és ez különösen azokra jellemző, akik még nem rendelkeznek felsőoktatási tapasztalattal, rutinnal. A diszpozicionális akadályok abban is kifejezésre juthatnak, hogy a felnőttek elégedetlenek a képzési programmal (megkérdőjelezzik annak relevanciáját vagy aktualitását), vagy magával az oktatóval, annak tudományos felkészültségével. De abban is kifejeződik ez, hogy (a) a felnőttek önmagukat tartják öregnek ahhoz, hogy beiratkozzanak valamilyen felsőoktatási programba, (b) nem ismerik fel a tanulás (és diplomaszerzés) iránti szükségletet (ezeknek a potenciális hallgatók esetében van jelentősége), (c) önbizalomhiányban szenvednek. A *Cross*-t követő kutatók a felnőttkori tanulás akadályainak vizsgálata során sokszor erre a megközelítésre hivatkoznak. Példaként elég említeni néhány kutatást: *Hardin* (2008) arra hívja fel a figyelmet, hogy felsőoktatási tanulmányokat folytató felnőtt hallgatók számtalan nehézséggel kénytelenek szembenézni. Ezek az alábbi tényezők:

- Intézményi korlátok (institutional barriers). Az intézményi korlátok olyan egyetemi, főiskolai politikákat, gyakorlatokat és bürokráciát foglalnak magukba, amelyek kedvezőtlenül hathatnak ki a felnőtt hallgatók érvényesülésére. A felnőtt hallgatók, amikor intézményt választanak több tényezőt mérlegelnek egyidejűleg, például
 - az intézmény földrajzi közelségét,
 - az esti, a hétvégi és az on-line kurzusok elérhetőségét,
 - a tanszékek, és tanulmányi osztályok nyitva tartását,
 - a tárgyakról, kurzusokról való pontos tájékoztatást.
- Szituációs korlátok (situational barriers). Ezek között említik a szerepkonfliktusokat, az időmenedzselési problémákat, családi és munkahelyi gondokat, anyagi és közlekedési kihívásokat. Az anyagi nehézségek például erősen gátolják a felsőoktatási részvételt.
- Pszichés korlátok (psychological barriers). Ilyenek lehetnek a nem megfelelő megküzdési stratégiák, az önbizalom hiánya, a korábbi iskolai élményekből eredő aggodalom, félelem, negatív vélekedések és várakozások a lehetséges iskolai eredményekről.
- Tanulmányi nehézségek (educational barriers). Ez abból fakad, hogy sok felnőtt hallgató nem készült fel a tudományos képzésre, mivel hiányoznak bizonyos készségeik, illetve képességeik, amelyek az akadémiai érvényesülésnek gátat szabnak.

Malholtra és mtsai. (2007) a felsőoktatási részvételt fontolgató felnőtt hallgatók (potential adult learners) körében vizsgálták a részvétel és a tanulás útjában álló akadályozó tényezőket az Egyesült Államok egy magánfőiskoláján. Az eredmények szerint a legnagyobb nehézséget az oktatási költségek (tandíj, könyvek) jelentik, majd ezt a tanulásra fordítható idő követi, harmadik helyen pedig a munkahelyi feladatok akadályozzák a tanulást. A faktorelemzés eredményeként hat tényezőt azonosítottak:

1. az iskolázással kapcsolatos rossz élményeket,
2. intézményi akadályokat,

3. az erőforrások hiányát,
4. a kurzuskínálat nem megfelelő voltát (nem elérhető a kurzus, nem megfelelő az időpont, információ-hiány),
5. a költség és a várható haszon nem kiegyenlített aránya,
6. gyermekelhelyezés gondja.

Ezek közül a legmagasabb faktorátlagot az erőforrások hiánya (lack of resources) faktor kapta, amely arra utal, hogy a részvételt akadályozza az időhiány, a munka- és családi feladatok, energiahány, a képzés befejezéséhez szükséges idő korlátozott volta). Szintén nem-tradicionális háttérű potenciális felnőtt hallgatók körében folytatta vizsgálatát *Elliot és Brna* (2009). A kutatás eredményeként többek között a következő részvételt nehezítő tényezőket azonosították:

- a munkahely megtartására való törekvés,
- anyagi nehézségek, a képzés költségei,
- a tanulás és más területek (pl. család, munkahely, civil, egyházi, önkéntes stb.) közötti összhang megteremtésének nehézsége,
- a családi feladatok,
- a képzés hiánya, elérhetősége.

Végül is, a felsőoktatási részvételt nehezítő tényezők kapcsán három markáns csoportot lehet elkülöníteni: (1) Az intézményi akadályokat, amelyek az intézmény földrajzi elérhetőségétől, a könyvtárak nyitvatartási idején át a bürokráciáig sok mindent lefednek. (2) A pszichés akadályokat, a tanulással kapcsolatos attitűdök, vélemények, illetve maga a tanulás és a vizsgáknak a teljesítése. (3) Szituációs akadályokat, amely az egyén helyzetéből fakadó problémák olyan széles körét ölelik fel, mint például a munkahelyi, a családi, a szabadidős feladatoknak és programoknak az oktatási részvétellel és tanulással való összeegyeztetési nehézségei, vagy az oktatási kiadások előteremtésének a kihívását (*Tózsér*, 2014b, 2014d).

Hazai kutatások

A részidős hallgatók témakörben megjelent publikációk sorában első helyen kell említeni a *Forray R. Katalin* vezetésével 2005 és 2008 között 'Lakossági-társadalmi igények a felnőttek felsőfokú továbbtanulásában' címmel OTKA kutatást, amelynek eredményeként számos tanulmány (*Balázsovits és Kalocsainé*, 2006; *Balázsovits*, 2009; *Forray és Kozma*, 2009; *Forray*, 2008; *Kalocsainé*, 2009; *Nagy*, 2006) jelent meg. Ezek a tanulmányok azt a kérdést vették górcső alá, hogy a felnőttek felsőfokú továbbtanulásában milyen lakossági-társadalmi igények jelennek meg. A vizsgálatok fő kérdése az volt, hogy miért tanulnak az emberek a felsőoktatásban, miért vesznek részt felnőttkorban felsőoktatási intézmények által kínált képzési programokban. A kutatás során tehát munka mellett tanulók motivációit és igényeik feltárását célozták meg. Ezen kutatások mellett készültek további, jellemzően egy-egy intézményre koncentrált vizsgálatok (*Engler*, 2011; *Engler és Fekete*, 2007; *Kispálné* 2007a, 2007b; *Kórodi*, 2006; *Szabó*, 2009; *Tózsér*, 2013a, 2013b) is, amelyek a felnőttek felsőfokú (tovább)tanulását vizsgálták valamilyen aspektusból (*Tózsér*, 2013a, 2013b, 2014a, 2014b, 2014c).

A 'Felnőttek a felsőoktatásban' című kutatás (*Forray és Kozma*, 2009) eredményei szerint a levelezős hallgatók előtt álló legfőbb akadályok a következők: a tanuláshoz szükséges idő biztosítása, a tankönyvek, jegyzetek beszerzése, tanulmányi infrastruktúra, valamint az „élethosszig tartó tanulás” rutinjainak hiánya, vagyis a vizsgadruk és a tanulási nehézségek. Szintén meg kell említeni *Kerülő* (2007, 2009, 2010) azon tanulmányait, amelyben a felnőttkori tanulást segítő és akadályozó tényezőket vizsgálta. Ezek a kutatások a Nyíregyházi Főiskola levelezős hallgatóinak vizsgálatára irányultak, és az alapvető szociokulturális és szociodemográfiai tényezők feltá-

rásán túl azt a célt szolgálták, hogy a tanulási célokat és nehezítő tényezőket tárják fel. A kutatás szerint a felsőoktatási részvétel akadályai leginkább egzisztenciális indítékokkal hozhatók összefüggésbe. Vagyis, ha a hallgatók olyan elvárásokat fogalmazznak meg, amelyek egyéni érvényesülésükkel vannak összefüggésben, és ha ezeket nem látják igazoltnak, akkor úgy érzik, hogy befektetéseik nem térülnek meg, így motivációik is jelentősen csökkenni fognak. Ehhez hasonlóan, a túlságosan távoli vagy irreálisnak tűnő cél sem kedvez a tanulók motivációjának. A kérdezett hallgatók szerint az egyik legnagyobb nehézséget a család és a rendszeres tanulás összeegyeztetése jelenti, illetve az ebből fakadó konfliktusok. Ami viszont ennél is súlyosabb kihívást jelent a hallgatók számára az a munkahelyi elvárásoknak, és a munkahelyi feladatoknak való megfelelés és az időbeosztás problémája. A munkaadók sokszor akadályozzák a hallgatókat (nem engedik el a konzultációkra, vizsgákra stb.). A vizsgálat szerint minden 5. válaszadó titkolja, hogy felsőoktatási intézményben tanul, mivel ezzel akár a munkahelye elvesztését is kockáztathatja (*Kerülő*, 2007. 221–222.).

Mindezek mellett érdemes kiemelni *Török* (2006a, 2006b) és *Györgyi* (2003, 2004) vizsgálatait is. Ez a kutatások ugyan nem kifejezetten a felsőoktatásban tanuló felnőttek diplomaszerzési törekvéseinek megfontolásait és akadályait vizsgálták, mégis fontosak a téma szempontjából. Mindkét kutatás kétségtelen erénye, hogy a hazai felnőtt lakosság reprezentatív mintáján vizsgálta a felnőttkori tanulási célokat, törekvéseket és akadályokat.

Török (2006a, 2006b) kutatásának legfőbb eredménye, hogy adatokkal alátámasztotta, hogy a felnőttek körében a tanulás (és a képzés) alapvetően munkaerő-piaci adaptációként értelmezhető, vagyis a munka világához, a munkavégzéshez köthető. A felnőttek tanulásának legfontosabb akadályai, az alulmotiváltság, az érdektelenség, is ebből következik, hiszen ha nem látják az értelmét a képzéseknek, akkor alacsonyabb valószínűséggel döntenek a képzésben való részvétel mellett. A képzések, tanfolyamok idejét is sokan hosszúnak ítélték meg és emellett a vizsgákkal járó stressz szintén gátja a felnőttkori tanulásnak.

Györgyi (2003) vizsgálata pedig a felnőttképzéssel kapcsolatos igények, elvárások, illetve akadályozó tényezők feltárása szempontjából izgalmas. A kutatás eredményei arra mutatnak, hogy a leggyakrabban hivatkozott tanulási akadály az öregség. Bár itt fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ez a minta jellemzőiből adódik, ugyanis az 55 évnél idősebbek 88%-a jelölte meg ezt a tényezőt. Azaz, ebben a korcsoportban a tanulás teljesen háttérbe szorul. A második leggyakrabban megjelölt akadály a képzések ára, pontosabban a jövedelemhez viszonyított ára. A kutatás szerint szinte minden társadalmi réteg nagyon költségérzékeny, s ez hangsúlyozottan igaz az alacsonyabb státusúakra, akiknek a jövedelmi helyzete gyakran még az olcsóbb képzéseket sem teszi lehetővé. Az akadályozó tényezők közül harmadik helyre került a munkavégzés okozta időhiány. Ez jellemzően azoknál a társadalmi rétegeknél jelentkezik akadályként, akik jó munkahellyel rendelkeznek, amely ugyanakkor sok idejüket lekötí, és ezért kevés tanulásra fordítható idővel rendelkeznek. A család, mint akadályozó tényező szintén figyelmet érdemel. Noha ez jellemzően a nőknek okoz problémát és főként az alacsonyabb státusúak körében, kisebb mértékben a társadalmi hierarchia felső szintjén is. A többi akadályozó tényezőnek az előbbiekhöz képest kisebb a jelentősége, de egy-egy rétegnél ezekkel is számolni kell. Így kiemelhető a kutatásban „leszakadó rétegeként” definiáltak esetében az utazási költség, a tanulás várható munkaerő-piaci eredménytelenségére vonatkozó várakozásaik, valamint a szubjektív öregségük. A betegségnek, mint akadályozó tényezőnek elenyésző a szerepe, egyedül a női leszakadó rétegek hivatkoztak erre említésre méltó arányban. Érdemes kiemelni, hogy a képzési választék, illetve a tanfolyamok elérhetősége általában nem okozott problémát (*Györgyi*, 2003. 48–49.).

Módszertani leírás

2011 decemberében on-line kérdőíves vizsgálatot végeztünk a Debreceni Egyetemen és a Nyíregyházi Főiskolán tanuló levelező, esti és távoktatás tagozatos képzésben tanuló hallgatókkal. A megkérdezés kiterjedt minden évfolyamra és képzési szintre. A két intézményben összesen 1151 hallgató adott választ a kérdésekre ($n=1151$). Az adatok tisztítását követően egyesítettük a két adatbázist, hogy össze tudjuk hasonlítani az egyetemre és a főiskolára járó részidős hallgatókat. A kutatás során a mintába kerülés nem teljesen véletlenszerű, így a mintát nem tekinthetjük kielégítően reprezentatívnak. Ugyanakkor az ellenőrizhető alapjellemzők mintán belüli eloszlása nem tér el igazán lényegesen az alapsokaságok eloszlásától, így némi óvatossággal ugyan, de azért általánosíthatók a vizsgálat eredményei (Tózsér, 2013a, 2013b, 2014a, 2014b, 2014c).

A részidős hallgatók jellemzőiről röviden

A két intézményben tanuló részidős hallgatók többségében (>70%) nők és átlagosan 32 évesek. A szórás értéke 8. A válaszadók szinte kivétel nélkül (>97%) magyar állampolgárságúak. Hasonlóan, a többség magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Az egyetemre járók jellemzően legfőképpen Hajdú-Bihar megyéből, illetve kisebb részben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből, Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből, valamint Pest megyéből kerülnek ki. Noha kétségtelen tény, hogy az egyetem képes az ország minden területéről idevonzani a hallgatókat, a főiskola csak regionális beiskolázási körzettel rendelkezik. Más szavakkal, a főiskolások többsége a saját megyéből, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből kerül ki, és mellette a környező megyékből (Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar megye) érkeznek jellemzően az intézménybe. A részidős hallgatók jellemzően házasságban, vagy kapcsolatban élnek, ugyanakkor minden harmadik válaszadó egyedülálló. A szülők legmagasabb iskolai végzettségének elemzésénél azt tapasztaltuk, hogy az anyák magasabban iskolázottak, mint az apák. Az intézményenkénti összehasonlítás arra mutatott rá, hogy az első generációs értelmiségiek aránya Nyíregyházán 10%-kal magasabb, mint Debrecenben. A felsőfokú tanulmányok elemzéséhez két intézmény 15 karán tanulókat szakmák szerint csoportosítottuk:

- jogtudományi,
- egészségügyi,
- bölcsészettudományi,
- gazdaságtudományi,
- mezőgazdaság-tudományi,
- műszaki, informatikai tudományi,
- pedagógusképzés és
- természettudományi szakmák.

Nyíregyházán a hallgatók háromnegyede alapképzés megszerzése céljából jelentkezik a képzésre, míg Debrecenben ez csak minden második hallgatóról mondható el. A főiskolán mesterképzésre csak a válaszadók 16%-a jár, míg Debrecenben 30%. Vagyis, a főiskolára főként az első diploma megszerzése miatt érkeznek a hallgatók. Az egyetem esetében az alapképzésre járók aránya alacsonyabb, mint a főiskolán, viszont magasabb a mesterképzésre járók aránya. A Nyíregyházi Főiskolán levelező vagy esti tagozaton tanulók 35%-a diplomás, míg a Debreceni Egyetemre járóknál ez az arány közel kétszer magasabb, 60%. Ez nagy különbség a két intézmény hallgatói között. Más szavakkal, a Debreceni Egyetemre járók mind a szüleik, mind a saját iskolai végzettségüket tekintve magasabban iskolázottabbak, mint a Nyíregyházi Főiskolára járók. A Debrecenbe járók átlagosan kilenc, míg a Nyíregyházára járók tizenegy éve szereztek diplomát, tehát az egyetemisták korábban visszatérnek

az egyetemre egy újabb végzettség megszerzésért, mint a főiskolások. És ha visszatérnek, akkor több időt is töltenek ott, mivel a Debrecenbe járóknál magasabb a diplomások, illetve többdiplomások aránya, mint a Nyíregyházán tanulók körében. A felsőfokú tanulmányok halasztása viszont Debrecenben háromszor gyakrabban fordul elő, mint Nyíregyházán. Ez viszont, valószínűleg a képzési idővel mutat összefüggést (Tózsér, 2013a, 2013b, 2014a, 2014b, 2014c).

Akadályok a felnőttkori tanulásban

A felsőoktatási részvételt akadályozó tényezők vizsgálata során arra kértük a részdíós hallgatókat, hogy egy négyfokú skálán (1=egyáltalán nem, 2=egy kicsit, 3=nagymértékben, 4=döntően) értékeljék, hogy az általunk megadott akadályozó tényezők milyen mértékben gátolják őket a felsőoktatási részvétel során. A szemléleteség és a további elemzések könnyítése érdekében a válaszokat 100 fokú skálára vetítettük: egyáltalán nem=0 pont, egy kicsit=33 pont, nem tudja=50 pont, nagyrészt=67 pont, döntően= 100 pont. Ezek szerint a felnőttkori felsőoktatási részvétel három legfontosabb akadályozó tényezője:

1. a tanuláshoz szükséges idő biztosítása (61 pont),
2. az oktatási kiadások (a tandíj és a járulékos költségek, 48, illetve 47 pont), illetve
3. a vizsgákra, kollokviumokra való felkészülés (45 pont).

Hasonlóan a részvételi motivációkhoz, ez a sorrendiség önmagában elég keveset árul el a felsőfokú tanulmányok akadályairól, ezért faktorelemzésnek vetettük alá az akadályozó tényezőket. Ezek alapján hat faktort sikerült azonosítani:

1. tanulás,
2. szervezés,
3. öregség,
4. munkahely,
5. pénz és
6. család.

A tanulás faktor főként a tanuláshoz szükséges idő biztosításának nehézségére vonatkozik, valamint arra, hogy gondot okoz a részdíós hallgatónak a félév közbeni és félévvégi vizsgákra való felkészülés, továbbá arra, hogy gyakran fáradtságot éreznek a tanulás miatt, nehéz visszatérniük a tanulás világába és önbizalomhiányban szenvednek.

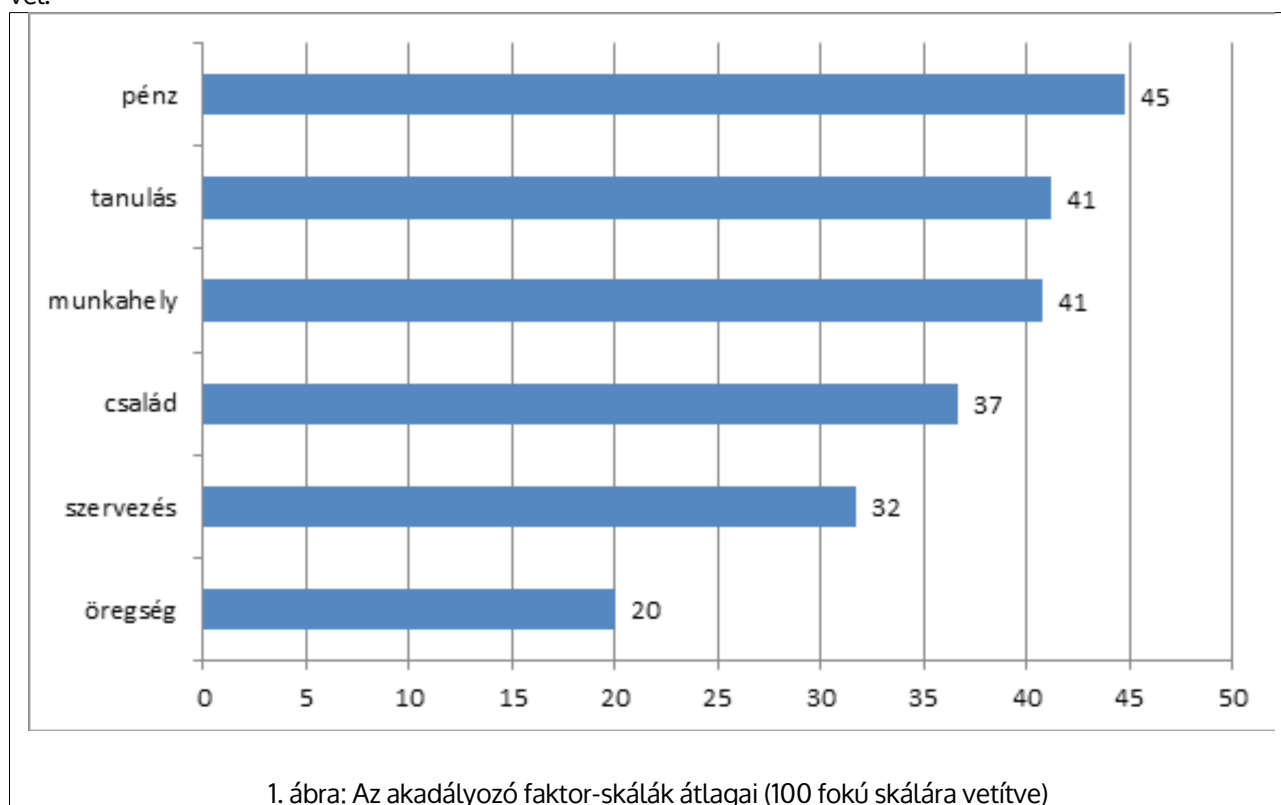
A szervezés faktor jelent egyrészt információs akadályokat a kurzusokról, a tantervekről, a követelményekről és a számonkérésekről. Másrészt a szervezéssel kapcsolatos akadályok tartoznak ide. A részdíós hallgatók egy részének ugyanis gondot okoz a konzultációk időpontja és az, hogy a hiányzásokat vezetik, adminisztrálják. A szervezési nehézségek egyúttal vonatkoznak a földrajzi elérhetőség, a megközelíthetőség problémájához is. Ez úgy kapcsolódik a szervezési akadályokhoz, hogy a képzésre való eljutás a jellemzően felnőtt, családos, munkahellyel rendelkező részdíós hallgatónak gyakran okozhat nehézséget, mert például a családi és munkahelyi feladatok mellett egyrészt, az egyetemre, főiskolára járást (konzultációk, adminisztratív teendők, könyvtár stb.) is meg kell szervezni, másrészt az otthoni felkészülés is biztosítani kell.

Az öregség faktor egyrészt fiziológiai, másrészt pszichés akadályokat jelent. Másként fogalmazva a felsőoktatásban való részvétel és a diplomaszerezés az egészségi állapot megromlása vagy betegség által van akadályoztatva. És emellett vagy helyette jelentkezhet az öregség és/vagy az önbizalomhiány érzékelése is. Az öregseggfaktor azonban a legalacsonyabb faktor átlagot kapta az akadályozó faktor-skálák átlagai közül.

A munkahely faktor egyértelműen és tisztán azzal hozható összefüggésbe, hogy a részidős hallgatók munkahelyi rendes feladatai gördítenek akadályokat a tanulás elébe, vagy kisebb mértékben a munkahely szándékosan akadályozza a hallgatók felsőoktatási részvételét például oly módon, hogy nem engedi el őket a konzultációkra, a vizsgákra, vagy nem biztosít szabadságot a számonkérésekre való felkészüléshez. Szerencsére azonban ez utóbbi magatartás csak alacsony átlagot kapott, tehát nem tekinthető tipikus munkaadói viselkedésnek. A munkahely az akadályozó faktor-skálák átlagai közül – a tanulás mellett – a második legfontosabb akadálya a felnőttek felsőoktatási részvételének.

A pénz faktor jelenti a legerősebb akadályozó tényezőt az akadályozó faktorskálák átlagait sorrendbe állítva. A legnagyobb nehézség a részidős hallgatók számára a tandíj, illetve az egyéb járulékos költségek előteremtése. Ez még akkor is így van, ha tudjuk, hogy nem minden levelezős, esti és távoktatás tagozatos hallgató fizet tandíjat, de a járulékos költségekkel (például könyvek, jegyzetek, taneszközök, utazás, vizsgadíjak, szállás, étkezés stb.) nekik is számolniuk kell. Szintén a pénzfaktoriall függ össze, hogy a földrajzi távolság, az elérhetőség is akadálya a felnőttek felsőfokú tanulásának és diplomaszerzésének.

A család faktor esetében azt látjuk, hogy az akadályokat elsősorban nem a megfelelő, a támogató családi háttér hiánya okozza, hanem sokkal inkább a családi feladatok ellátása (például a háztartás vezetése), és kisebb mértékben a gyermek elhelyezésnek gondja. Ez pedig valószínűleg összefügg a hallgatók életkorával és nemével.

Az 1. ábra és az 1. táblázat a hat akadályozó faktor-skála átlagáról tájékoztat. Ezek szerint a felnőttkori felsőfokú tanulás legerősebb akadályozó tényezője a pénz faktor (45 pont), majd ezt követi megosztott második helyen a tanulás és a munkahely faktorok (mindkettő 41 pont).

A harmadik legfontosabb résztvételt gátló tényezőnek a család faktor számít (37 pont), amelyet a szervezési nehézségek (32 pont) és végül az öregség faktor követ (20 pont). Mindez azt jelenti, hogy a két intézményben ta-

nuló részdíós hallgatók többségének a tandíj, illetve az oktatással járó egyéb költségek előteremtése okoz nagyobb mértékben gondot. A tanulás, a vizsgákra való felkészülés és a munkahelyi feladatok azonos mértékben gördítenek akadályokat a felsőoktatásban való részvétel során. A munkahelyi feladatok kapcsán érdemes kiemelni, hogy itt jellemzően a munkahelyi rendes feladatok (illetve az ezáltal időhiány) okoznak nehézséget és nem a szándékos, pluszmunkák kiosztása. (Erre is van példa, de az nem tekinthető tipikus magatartásnak.) A családi feladatok ellátása, a háztartás vezetése és gyermek elhelyezése került a harmadik helyre a felsőoktatási részvételt akadályozó faktorok rangsorában. A szervezési, adminisztratív és közlekedési nehézségek viszonylag alacsony faktor átlagot kaptak, tehát ezek nem túlzottan erős gátló tényezők. Hiszen a képzés helyszínére való eljutást a részdíós hallgatók nyilván már az egyetemre, főiskolára történő jelentkezés során eldöntötték, így aztán nem éri őket meglepetésként ez a kérdés. Végül a szubjektív öregség érzékelése faktor kapta a legalacsonyabb faktor átlagot. Ennek hátterében valószínűleg az húzódik meg, hogy az itt résztvevők vagy eleve nem is rendelkeznek pszichés gátló tényezőkkel (az átlagéletkor 32 év), vagy képesek voltak ezeket leküzdeni. Ugyanez a helyzet a betegséggel, az egészségügyi állapottal kapcsolatban.

A kutatás eredményeként kapott akadályozó faktorok közül a tanulás és a pénz faktor leginkább *Cross* (1981) és *Hardin* (2008) szituációs korlátaival cseng egybe, hiszen itt a legfőbb gondot egyrészt az oktatási költségek előteremtése, másrészt a tanulásra fordítható idő biztosítása jelenti. *Malholtra és mtsai* (2007), valamint *Elliot és Brna* (2009) vizsgálata is azt az eredményt hozta, hogy a felsőoktatási részvétel legfontosabb akadálya az oktatási költségek előteremtése. *Elliot és Brna* (2009) vizsgálata szintén rámutatott a tanulásra, mint a diploma-szerzés útjában álló akadályra. Szintén a tanulásra fordítható időtényezőt találta az egyik legerősebb gátló tényezőnek *Forray és Kozma* (2008), illetve *Kerülő* (2007) kutatása is. Ehhez hasonlóan, a munkahely és a család faktorok szintén az időtényezővel állnak összefüggésben. A szervezés faktor leginkább a *Cross* (1981), *Hardin* (2008) és *Malholtra és mtsai* (2007) által leírt intézményi akadályokkal rokonítható. Az öregség faktor pedig a *Cross*-féle diszpozicionális (beállítódási) akadályokra rezonál, illetve a *Hardin* (2008) által leírt pszichés korlátokra.

Végül is, az eredmények fényében megerősíthetjük a kutatás feltevését, mely szerint a felsőoktatási felnőttoktatásban való részvétel legerősebb akadályozó tényezője az oktatási költségek előteremtése. Véleményünk szerint ez általános, országos tendencia lehet, bár bizonyára különbségek körvonalazhatók az intézménytípusok, a fenntartók, és a részdíós hallgatók társadalmi háttere mentén.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4. A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Az SPSS adatok tisztításában és elemzésében Marián Béla piackutató nyújtott segítséget. Hozzájárulását, értékes észrevételeit ezúton köszönöm.

A tanulmány a szerző készülő doktori disszertációjának része.

Szakirodalom

1. Aslanian, B. C. (2001): *Adult Students Today*. The College Board, New York.
2. Balázsovits Mónika és Kalocsainé Sánta Hajnalka (2006): Képzési igények a Pécsi Tudományegyetem levelező tagozatos hallgatói körében. *Educatio*, 4. 828–836. URL: http://www.edu-online.eu/hu/educatio_reszletes.php?id=63 Utolsó letöltés: 2010. 11. 27.
3. Balázsovits Mónika (2009): Felnőttek a felsőoktatásban. In: Forray R. Katalin és Juhász Erika (szerk.): *Non-formális – informális – autonóm tanulás*. Debreceni Egyetem, Debrecen. 146–152.
4. Bourgeois, E., Duke, Ch., Guyot, L.-J. and Merrill, B. (1999): *The Adult University*. The Society for Research into Higher Education and Open University Press.
5. Bourner, T., Reynolds A. With, Hamed, M. and Bennett, R. (1991): *Part-time Students in their Experience of Higher Education*. The Society for Research into Higher Education and Open University Press.
6. Bowl, M. (2003): *Non-traditional Entrants to Higher Education. 'They talk about people like me.'* Trentham Books Limited, UK, USA.
7. Courtney, S. (1992): *Why adults learn. Towards a theory of participation in adult education*. Routledge, London, New York.
8. Cross, K. P. (1981): *Adults as Learners. Increasing Participation and Facilitating Learning*. Jossey-Bass Publishers, California, USA.
9. Dominicé, P. (2000): *Learning from our lives. Using educational biography with adults*. Jossey-Bass Publishers, California, USA.
10. Edwards, R., Sieminski, S. and Zeldin, D. (1993, ed.): *Adult Learners, Education and Training*. Routledge, London, New York.
11. Elliot D. L. and Brna, P. (2009): 'I cannot study far from home': non-traditional learners participation in degree education. In: *Journal of Further and Higher Education*. Volume 33. 2. 105–118.
12. Engler Ágnes és Feketei Ilona Dóra (2007): A motivációs hatások a levelező tagozat hallgatóinak tanulásában. In: Buda András és Kiss Endre (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia és az eredményesség akadémiai*. Az V. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai. Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, Kiss Árpád Archívum Könyvtár, Debrecen. 48–57.
13. Engler Ágnes (2011): *Kisgyermekes nők a felsőoktatásban*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
14. Forray R. Katalin és Kozma Tamás (2009): Felnőttek a felsőoktatásban. In: Biró Zsuzsanna Hanna (2011, szerk.): *Az iskola térben, időben*. Új Mandátum Kiadó, Budapest. 220–235.
15. Forray R. Katalin (2008): *Lakossági-társadalmi igények a felnőttek felsőfokú tovább tanulásában*. Budapest. URL: http://real.mtak.hu/1754/1/47335_Z11.pdf Utolsó letöltés: 2010. 12. 05.
16. Györgyi Zoltán (2003): *Tanulás felnőttkorban*. Felsőoktatási Kutatóintézet. URL: http://www.edu-online.eu/hu/kutatas_kozben.php Utolsó letöltés: 2010. 12. 10.

17. Györgyi Zoltán (2004): Tanul-e a magyar társadalom? *Új Pedagógiai Szemle*. URL: <http://www.ofi.hu/tudastar/tanulo-felnott-felnott/tanul-magyar-tarsadalom> Utolsó letöltés 2013. 03. 09.
18. Hardin, J. C. (2008): Adult students in higher education: A portrait of transition. In: *New Directions for Higher Education*. 144. URL: www.interscience.wiley.com Utolsó letöltés 2011. 10. 12.
19. Kalocsainé Sánta Hajnalka (2009): A lifelong – learning nemek szerinti jellemzői a Szent István Egyetem levelező tagozatos hallgatóinak körében. In: Karlovicz János Tibor (szerk.): *Speciális kérdések és nézőpontok a felsőoktatásban*. Neveléstudományi Egyesület, Budapest. 35–40.
20. Kerülő Judit (2007): „Miért tanulnak a felnőttek?” A felnőttek tanulását segítő és akadályozó tényezők. Inventárium, Nyíregyházi Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Nyíregyháza. 216–224.
21. Kerülő Judit. (2009): Akkor most tanuljak vagy ne? A tanulási motivációról. In: Henczi Lajos (szerk.): *Felnőttoktató. A felnőttek tanításának-tanulásának elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 263–268.
22. Kerülő Judit (2010): A felnőttkori tanulás gondjai és örömei. In: Henczi Lajos (szerk.): *A szak- és felnőttképzés szervezés gyakorlata*. RAABE Kiadó, Budapest.
23. Kispálné Horváth Mária (2007): A felnőttek tanulási jellemzői I. Vizsgálat a főiskolai felnőttoktatásban tanulók körében. *Új Pedagógiai Szemle*. 9. URL: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00116/2007-09-ta-Kispalne-Felnottek.html> Utolsó letöltés: 2010. 12. 12.
24. Kispálné Horváth Mária (2007): A felnőttek tanulási jellemzői II. *Új Pedagógia Szemle*. Október. 3–23. URL: <http://www.ofi.hu/tudastar/kispalne-horvath-maria-090617> Utolsó letöltés: 2010. 12. 12.
25. Kóródi Márta (2006): Nem nappali tagozatos képzések a Debreceni Egyetemen. *Educatio*. 4. 818–828. URL: http://www.edu-online.eu/hu/educatio_reszletes.php?id=63 Utolsó letöltés: 2010. 11. 27.
26. Mark, R., Pouget, M. and Thomas, E. (2004, ed.): *Adults in Higher Education. Learning from Experience in the New Europe*. Peter Lang AG, Bern.
27. Nagy Éva (2006): Társadalmi igények a felnőttek felsőfokú továbbtanulásában. *Educatio*. 4. 836–842. URL: http://www.edu-online.eu/hu/educatio_reszletes.php?id=63 Utolsó letöltés: 2010. 11. 27.
28. Schuetze, G. H. and Slowey, M. (2000, szerk.): *Higher Education and Lifelong Learners. International perspective on change*. Routledge Falmer. London, New York.
29. Szabó Edit (2009): *Felnőttek a felsőoktatásban. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar három szervezeti egységében tanuló levelezős hallgatók motivációjának, véleményének, tanulási szokásainak felmérése*. Debreceni Egyetem. Andragógia és Művelődéstudományok Tanszék, Debrecen. Kézirat.
30. Tight, M. (1991): *Higher Education: A Part-time Perspective*. The Society for Research into Higher Education and Open University Press, USA.
31. Török Balázs (2006a): *Az egész életen át tartó tanulás lakossági megkérdezés alapján*. Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet.
32. Török Balázs (2006b): Felnőttkori tanulás – célok és akadályok. *Educatio*. 2. 333–347.

33. Tózsér Zoltán (2012): A „nem-tradicionális” hallgató. A nemzetközi szakirodalom tanulságai. *Iskolakultúra*. 2012. január. 89–94. URL: <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/2012/2012-1.pdf> Utolsó letöltés: 2012. 08. 09.
34. Tózsér Zoltán (2013a): Intézményválasztási döntések a részidős hallgatók körében. *Iskolakultúra*. 7–8. 84–101. URL: <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/174.html> Utolsó letöltés: 2014. 02 10.
35. Tózsér Zoltán (2013b): Részidős hallgatók a felsőoktatásban. *PedActa*. 3. kötet. 2. URL: <http://dppd.ubbcluj.ro/pedacta/indexHU.html> Utolsó letöltés 2014. 01. 12.
36. Tózsér Zoltán (2014a): Ki fizeti a részidős hallgatók felsőoktatási tanulmányait? *Educatio*. Megjelenés alatt.
37. Tózsér Zoltán (2014b): Mit keresnek a felnőttek az iskolapadban? *Képzés és Gyakorlat*. Megjelenés alatt.
38. Tózsér Zoltán (2014c): Részidős hallgatók továbbtanulási tervei. In: HuCER tanulmánykötet, Megjelenés alatt.
39. Tózsér Zoltán (2014d): Résztvételi célok és akadályok a felnőtt és idős hallgatók körében. *Iskolakultúra*. 2. 34–43.

Melléklet

1. táblázat: Az akadályozó faktorok szerkezete

1. faktor: tanulás	faktorsúly	átlag
A félév végi vizsgákra, kollokviumokra való felkészülés	0,80	34 pont
A félév közbeni számonkérésekre (pl. zárthelyi dolgozat) való felkészülés, tanulás	0,71	45 pont
Visszatérés a tanulás világába	0,69	26 pont
Fáradtság érzése a tanulás miatt	0,63	29 pont
A tanuláshoz szükséges idő biztosítása	0,55	61 pont
Az önbizalomhiány	0,46	19 pont

2. faktor: szervezés	faktorsúly	átlag
A konzultációk időpontjai	0,80	33 pont
Információhiány a kurzusokról, a tantervekről, a követelményekről, a vizsgákról	0,75	32 pont
A hiányzásokat vezetik, adminisztrálják	0,72	18 pont
Messze van a képzés, rossz a közlekedés	0,49	26 pont

3. faktor: öregség	faktorsúly	átlag
Betegségem, egészségügyi állapotom	0,74	6 pont
Öregnek érzem magam	0,61	7 pont

4. faktor: munkahely	faktorsúly	átlag
A munkahely akadályozza (pl. szándékos pluszmunkák kiosztásával)	0,83	16 pont
A munkahelyi rendes feladataim nehezítik a tanulást	0,76	41 pont

5. faktor: pénz	faktorsúly	átlag
Messze van a képzés, rossz a közlekedés	0,41	26 pont
A tandíj előteremtése	0,85	48 pont
A járulékos költségek (utazás, szállás) előteremtése	0,81	47 pont

6. faktor: család	faktorsúly	átlag
A gyermek elhelyezésének, felügyeletének nehézsége	0,93	17 pont
A családi feladatok (pl. háztartás vezetése) akadályoz	0,73	37 pont